

ФОРМАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ФАКТОРІВ ПРИ РОЗРОБЦІ І РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У ЧАСІ

© 2018 СТРЕЛЬНИКОВ Р. М.

УДК 330.117

JEL Classification: D92

Стрельников Р. М.

Формалізація моделі впливу інституціональних факторів при розробці і реалізації інвестиційних проектів у часі

У статті визначено, що питанням впливу інституціональних факторів при розробці та реалізації інвестиційних проектів приділено недостатньо уваги, а отже, цей напрямок науково-практичних досліджень актуальний. Доведено, що керівництво виробничої структури має чітко визначитися з управлінською парадигмою, відповідно до якої вони будуть здійснювати свою інвестиційну діяльність. Зроблено авторське формулювання поняття «інституціонального фактора», що можна охарактеризувати як причину, що визначає структуру стимулів і ступінь обмежень із боку формальних і неформальних правил, у процесі вибору альтернативного рішення при взаємодії соціально-економічних суб'єктів (фізичних і юридичних осіб, організацій) і їх груп. Надано умови вибору та варіанти управлінської парадигми при розробці інвестиційних проектів. Доведено, що набагато складніше визначити чинність впливу неформальної складової інституціональних факторів, ніж формальних факторів. Встановлено, що час у динаміці інвестиційних процесів слід розглядати як ресурс, який можна виразити не тільки в тимчасових константах (день, місяць, рік), але і в іншому цифровому еквіваленті. Зроблено формалізацію моделі впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність підприємства або групи підприємств.

Ключові слова: інвестиційний проект, інституціональні фактори, управлінська парадигма, час, формалізація.

Рис.: 2. Бібл.: 12.

Стрельников Роман Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри обліку, фінансів і економічної безпеки, Донецький національний технічний університет (пл. Шибанкова, 2, Покровськ, Донецька область, 85300, Україна)

E-mail: ronistr4@gmail.com

УДК 330.117
JEL Classification: D92

Стрельников Р. Н. Формализация модели влияния институциональных факторов при разработке и реализации инвестиционных проектов во времени

В статье определено, что вопросам влияния институциональных факторов при разработке и реализации инвестиционных проектов уделено недостаточное внимание, а соответственно, данное направление научно-практических исследований актуально. Доказано, что руководство производственных структур должно четко определиться с управленческой парадигмой, согласно которой оно будет осуществлять свою инвестиционную деятельность. Сформулировано авторское определение понятия «институционального фактора», которое можно охарактеризовать как причину, определяющую структуру стимулов и степень ограничений со стороны формальных и неформальных правил, в процессе выбора альтернативного решения при взаимодействии социально-экономических субъектов (физических и юридических лиц, организаций) и их групп. Предоставлены условия выбора и варианты управленческой парадигмы при разработке инвестиционных проектов. Доказано, что намного сложнее определить действие влияния неформальной составляющей институциональных факторов, нежели формальных факторов. Установлено, что время в динамике инвестиционных процессов необходимо рассматривать как ресурс, который можно выразить не только во временных константах (день, месяц, год), но и в других цифровых эквивалентах. Осуществлена формализация модели влияния институциональных факторов на инвестиционную деятельность предприятия или группы предприятий.

Ключевые слова: инвестиционный проект, институциональные факторы, управленческая парадигма, время, формализация.

Рис.: 2. Библ.: 12.

Стрельников Роман Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры учета, финансов и экономической безопасности, Донецкий национальный технический университет (пл. Шибанкова, 2, Покровск, Донецкая область, 85300, Украина)

E-mail: ronistr4@gmail.com

UDC 330.117
JEL Classification: D92

Strielnikov R. N. Formalization of a Model of Influence of Institutional Factors in the Development and Implementation of Investment Projects in Time

The article notes that insufficient attention has been paid to the issues of influence of institutional factors in the development and implementation of investment projects, and therefore, this area of scientific research is relevant. It is proved that the management of production structures should clearly define the managerial paradigm, according to which it will carry out its investment activities. There formulated the author's definition of the concept "institutional factor", which can be described as the cause determining the structure of incentives and the degree of restrictions imposed by formal and informal rules in the process of choosing an alternative solution when interacting with socio-economic actors (individuals and entities, organizations) and their groups. The conditions and options for choosing the management paradigm in developing investment projects are presented. It is proved that it is much more difficult to determine the influence of the informal component of institutional factors rather than that of the formal factors. It is established that time in the dynamics of investment processes should be considered as a resource that can be expressed not only in time constants (day, month, year), but also in other digital equivalents. The formalization of the model of the influence of institutional factors on the investment activity of an enterprise or group of enterprises is carried out.

Keywords: investment project, institutional factors, managerial paradigm, time, formalization.

Fig.: 2. Bibl.: 12.

Strielnikov Roman M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree of the Department of Accounting, Finance and Economic Security, Donetsk National Technical University (2 Shybankova Square, Pokrovsk, Donetsk region, 85300, Ukraine)

E-mail: ronistr4@gmail.com

Вступ. Реалізація інвестиційних проектів в Україні є досить важким завданням через відсутність необхідних обсягів фінансування, а також не цілком адекватних ринковим закономірностям умов господарювання. Рівень інвестицій у реальному секторі економіки в умовах кризи є низьким і не відповідає глобальним макроекономічним умовам поліпшення (або збільшення) виробничих ресурсів промислових підприємств. Держава намагається зробити певні дії, спрямовані на інституціоналізацію інноваційної активності господарюючих суб'єктів, але недостатність вільних ресурсів призводить цю активність до дій з простої заміни устаткування, що прийшло в непридатність, на нове або капітального ремонту і модернізації застарілих виробничих потужностей.

В умовах існування вітчизняної економіки в подавленому стані виникають перекося і незвичайні точки тиску зовнішніх і внутрішніх інституціональних факторів впливу на інвестиційні процеси. У такій ситуації особливого значення набуває можливість маневрування фінансовими потоками під час здійснення інвестиційної діяльності. Існування внутрішніх фінансових потоків, що дозволяють сконцентрувати інвестиційні зусилля на найбільш перспективній, або навпаки, найбільш проблемній ділянці господарської діяльності підприємства, обумовлює необхідність коректувати стандартні моделі інституціонального впливу безлічі факторів, з погляду можливостей відповідного суб'єкта. У цьому контексті заслуговує на увагу думка М.В. Шинкевич, яка вказувала, що «...недостатній потенціал доданої вартості виробництв компенсується в умовах олігополістичної організації і закритості значної частини ринків ринковою владою, що також мінімізує стимули до нововведень у промисловості, утворюючи негативні екстерналиї усередині макроекономічної системи» [1].

Під час вивчення наукових літературних джерел, у яких розглядається класифікація інвестиційних проектів, було визначено, що це питання має досить різносторонню інтерпретацію, яка залежить від оцінних критеріїв, обумовлених цілями і завданнями систематизації. Основний теоретичний базис аналізу класифікацій інвестиційних проектів, які використовуються в економіці, складають роботи Г. Козаченко, Т. Майорової, Дж. Бейлі, Ю. Дегтярьової, П. Віленського, А.Ю. Андріанова, Е. Непомнящого, Г. Тарасюка, Я. Салигі, Г. Олександера, В. Бланка, А. Пересяди та ін.

Водночас слід зазначити, що у багатьох керівників крупних підприємств немає розуміння логіки інвестиційних процесів, від чого залежить адекватність управлінських рішень на різних етапах інвестиційного процесу. І один із найважливіших і відповідальних етапів інвестиційного процесу – це визначення впливу інституціональних факторів при розробці і реалізації інвестиційних проектів у часі.

Мета цієї статті – проаналізувати вплив інституціональних факторів при розробці і реалізації інвестиційних проектів у часі та здійснити формалізацію моделі впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність підприємства або групи підприємств.

Основна частина. Слід зазначити, що в умовах циклічності кризових явищ української економіки й еволюціонування перерозподілу капіталу по різних галузях господарської діяльності особливо актуальною видається тема

тика інституціоналізації факторів інвестиційних процесів, які здійснюються різними підприємствами. Рішення цих питань із погляду науково-методологічного підходу дозволить розробити перспективні плани ефективного фінансування і створити стимули інвестиційного розвитку, як на рівні окремих суб'єктів, так і на рівні групи підприємств, галузей економіки і національної економіки загалом.

Розробка інвестиційних проектів у рамках підприємств припускає необхідність урахувати можливу різноманітність видів і форм діяльності господарюючих суб'єктів. Для цього керівництво підприємства має чітко визначитися з управлінською парадигмою, відповідно до якої вони будуть здійснювати свою інвестиційну діяльність.

Першим із варіантів слід розглянути кібернетичну парадигму, яка була запропонована Дж. Страйнбрунером і основою якої є відсутність складних економічних механізмів під час прийняття управлінських механізмів. У цьому випадку передбачається, що управлінські рішення будуть ґрунтуватися на евристичних – простих практичних правилах, що дозволяють ухвалювати задовільні рішення за мінімальної інформації і мінімальних інтелектуальних зусиль. Під час розробки і прийняття інвестиційних проектів фінансові менеджери завжди зустрічаються із проблемою альтернативного вибору з декількох варіантів з урахуванням аналізу безлічі змінних. Рішення цієї проблеми, відповідно до кібернетичної парадигми, припускає поділ її на дискретні підгрупи, які будуть вирішуватися окремими структурними підрозділами або індивідами. У такому варіанті процес ухвалення інвестиційного рішення відбувається так, що вищі фінансові менеджери не виконують функції інтеграторів, а послідовно вирішують проблеми, поставлені різним підрозділам. Складні проблеми, по суті, фрагментуються, і ця фрагментація зберігається також і на вищих рівнях, які ухвалюють рішення [2].

Якщо розглядати практику фактичної роботи українського менеджменту під час прийняття інвестиційних рішень, то найчастіше, самі того не знаючи, вони використовують саме кібернетичну парадигму, оскільки спеціалізація фінансових служб складних виробничих систем припускає «точкове» розв'язання поставлених завдань, а лише потім їх узагальнення і визначення оптимального варіанта.

З науково-практичної точки зору при розробці інвестиційної політики виробничих структур, на нашу думку, необхідно керуватися синергетичною парадигмою, тому що в цьому випадку враховується вся сукупність як внутрішніх, так і зовнішніх факторів впливу на складну багаторівневу систему.

Розглядаючи синергетику з позицій глобального еволюціонізму, можна констатувати, що розробка, вибір і реалізація інвестиційних проектів вписується в цю парадигму, оскільки вона дає основу для опису механізмів будь-яких інновацій [3].

Умови вибору та варіанти управлінської парадигми при розробці і реалізації інвестиційних проектів схематично наведені на рис. 1.

Для формування стійкої інвестиційної політики підприємства потрібна ефективна система обліку впливу всіх інституціональних факторів в мінливих умовах як внутрішнього, так і зовнішнього середовища існування. Особливу

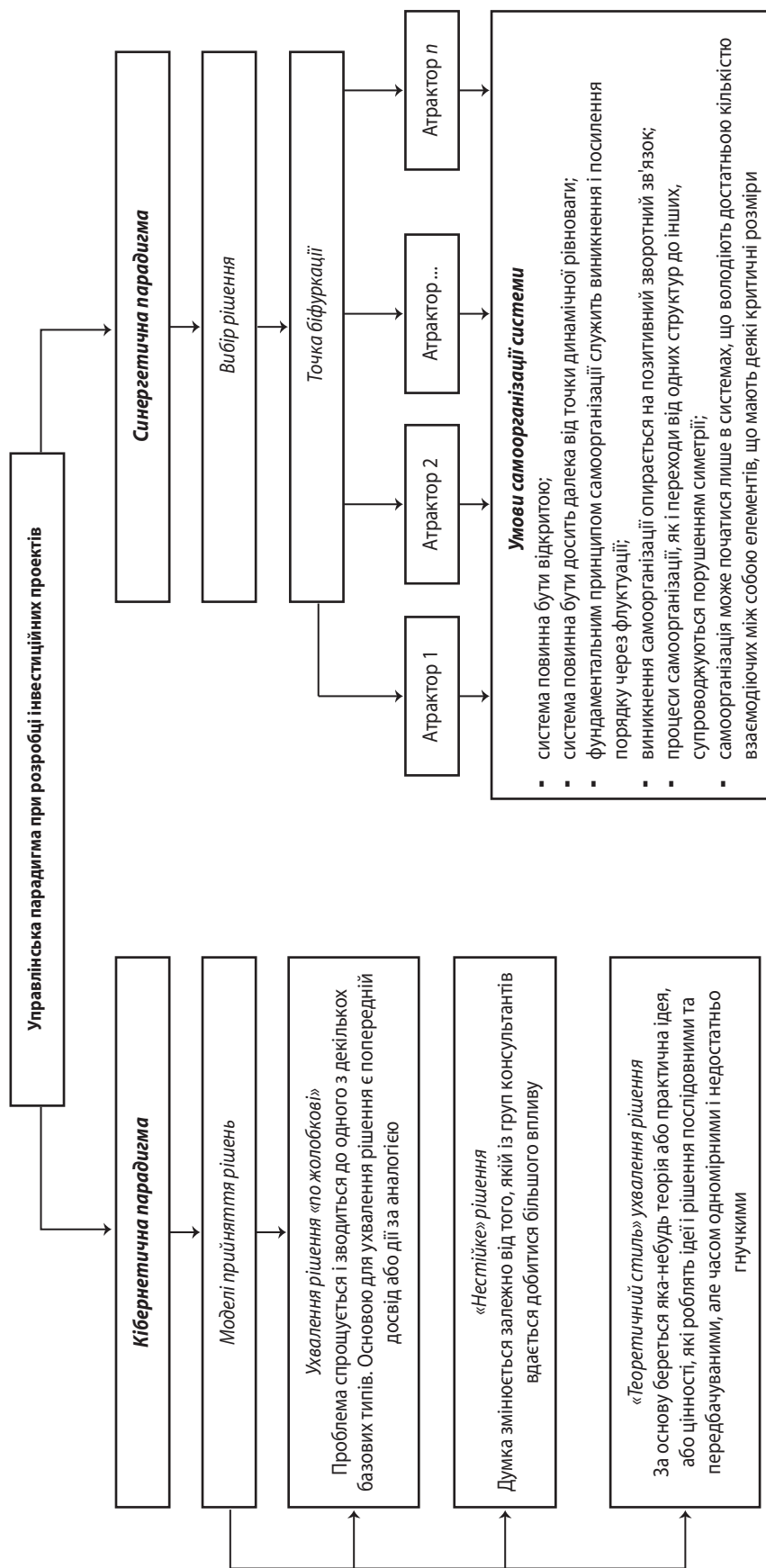

Рис. 1. Умови вибору та варіанти управлінської парадигми при розробці інвестиційних проектів

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3]

роль у фундаментальних наукових дослідженнях цього кластера економічної думки зіграли праці О. Уільямсона [4] та Г. Клейнера [5], у яких були розглянуті базові положення поведінкової економічної теорії в умовах функціонування господарських систем.

Також для цілей цього дослідження необхідно сформулювати, що буде вкладатися у зміст такої понятійної категорії, як «інституціональні фактори».

Виходячи з формулювання, яке припускає, що фактор (лат. *Factor* «що робить, провадить») – це «причина, рушійна сила якого-небудь процесу, що визначає його характер або окремі його риси» [6], то поняття «інституціонального фактора» можна охарактеризувати як причину, що визначає структуру стимулів і ступінь обмежень із боку формальних і неформальних правил, у процесі вибору альтернативного рішення під час взаємодії соціально-економічних суб'єктів (фізичних і юридичних осіб, організацій) та їх груп.

Слід зазначити, що формальні норми впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність підприємства відносно легко зрозуміти, описати, визначити та змінити. Набагато складніше визначити чинність впливу неформальної складової інституціональних факторів.

Наприклад, державні інвестиційні програми покликані, насамперед, поліпшити рівень життя громадян певної територіальної громади або поліпшити якість середовища проживання жителів певного регіону. У такому випадку не можна говорити про можливість розрахувати економічний ефект від інвестицій, оскільки основним завданням виступає одержання якісних результатів, виражених в абстрактних і відносних показниках (поліпшення здоров'я, збільшення тривалості життя, підвищення громадської активності населення, зростання соціальних стандартів та ін.).

Також не варто забувати, що кінцевим споживачем усіх зроблених благ (як матеріальних, так і нематеріальних) є не юридична особа (підприємство), а саме людина. Відому фразу: «Людина працює для того, щоб жити, а не живе, заради того, щоб працювати», можна перефразувати такою тезою: «Економіка держави існує для людей, а не люди існують заради економіки». Так, В. Купчак у своїй роботі вказує, що «стратегічна мета економіки України – гарантувати стабільність розвитку на базі створення високоєфективної соціально-орієнтованої економіки усіх регіонів, яка забезпечить високий рівень життя населення, мотивацію до трудової і підприємницької діяльності, умови рівноправного партнерства у світовому економічному співтоваристві» [7].

Інвестиційні програми, які здійснюються державною або муніципальною владою, завжди мають певну спрямованість, яка обумовлена впливом різних інституціональних факторів. Найчастіше все ж таки державні інвестиції здійснюються за регіональною складовою. Це пов'язано з можливістю більш ефективного проектного управління і окресленням пріоритетів, що визначають першочергові потреби конкретної територіальної громади. На думку Б. Язюка «... державне регулювання розвитку регіонів забезпечують запровадження відповідних пріоритетів, тобто наданням переваги на конкретному етапі розвитку окремих галузей, видів діяльності, форм господарювання конкретних регіонів» [8].

Необхідно зазначити, що на державні інвестиції, які здійснюються на регіональному рівні, істотний вплив також здійснюватимуть різноманітні інституціональні фактори. Ступінь і напрямки впливу визначаються в сукупності загальної складової, яка формується під тиском зовнішніх і внутрішніх факторів (як економічних, так і політичних).

Вивчаючи вплив інституціональних факторів на інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання, слід постійно враховувати її багаторівневий характер, який обумовлюється наявністю різних ієрархій суб'єктів інвестування. У цьому зв'язку, розглядаючи інституціональні фактори, що впливають на інвестиційну діяльність, також слід дотримуватися ієрархічного підходу. Л. Пітерська пропонує виділяти чотири рівні інвестиційної діяльності: рівень країни загалом; регіональний рівень; галузевий рівень; рівень підприємства [9].

На наш погляд, у цьому випадку доцільно було б не включати рівень підприємства в систему впливу інституціональних факторів, оскільки «інститути» виявляють в основному зовнішній вплив, а управлінська парадигма підприємства в інвестиційній сфері лише виявляє внутрішню протидію такому тиску з метою уникнути небажаних деформацій системи. Вірніше було б визначити «рівень підприємства» як складову, яка є загальною сукупністю дії інших трьох рівнів впливу.

Слід зазначити, що не всі зовнішні інституціональні фактори, які існують в економіці, будуть безпосередньо впливати на конкретне підприємство або певну групу підприємств. Загальний для всіх рівнів інституціонального впливу сектор «підприємство» буде становити незначну частину, тому що буде містити в собі тільки ті інституціональні фактори, які мають до нього безпосереднє відношення. Відповідно, необхідно проводити аналіз і виявляти фактори істотного впливу тільки виходячи з індивідуальних характеристик кожного конкретного суб'єкта інвестування.

Що стосується складових інституціональних факторів, які класифікуються за запропонованими Л. Пітерською рівнями інвестиційної діяльності, то тут також слід зробити акцент на тому, що в складній взаємодії державних, регіональних і галузевих інститутів вироблятиметься для кожного окремого суб'єкта інвестиційної діяльності свій персональний сектор сукупної складової, який буде залежати від факторів рівня «підприємство» (вид діяльності, масштаби проведення, форма власності, рівень інноваційних технологій та ін.).

Ступінь впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність інтегрованих структур визначається економічним або соціальним ефектом, який буде отриманий за результатами здійснених інвестицій. Визначити ж ефективність від інвестицій можливо тільки в результаті порівняння поточних (отриманих) показників діяльності суб'єкта інвестиційного процесу з базовим звітним періодом (доінвестиційним) або протягом періоду здійснення інвестицій – з минулим звітним періодом (якщо інвестиції здійснюються протягом декількох років). У цьому контексті особливого значення набуває визначення ступеня впливу інституціональних факторів на інвестиційні процеси в часі і характеристика часу як економічної категорії.

Використання часу як економічної категорії є стандартним практично у всіх економічних розрахунках. Його використовують завжди і скрізь у різних варіаціях, але переважно апелюють категорією «*t*» або «*n*». В економічній математиці найбільшого поширення одержали тимчасові одиниці виміру: дні, місяці, роки. Однак, використовуючи час в економічних розрахунках ефективності реалізації інвестиційних проектів, його не розглядають як самостійну складову, а застосовують як абстрактну непорушну одиницю, яку взято в економіку ззовні.

Згідно з визначенням, наведеним у Вікіпедії, «час – одне з основних понять фізики і філософії, одна з координат простору-часу, вздовж якого протягнуті світові лінії фізичних (матеріальних) тіл».

Дуглас Норт зазначав: «Час стосовно розвитку економіки і суспільства – це особливий вимір, процес людського пізнання, що обумовлює еволюцію інститутів. Світосприймання окремих людей, груп і співтовариств, що обумовлює їхній вибір, є підсумком такого пізнання, що протікає в часі» [10]. А. Секацький підкреслював таке: «... насамперед слід зазначити, що в традиційній політичній економіці, у сучасній *economics*, час і його найближчі похідні зазвичай розглядаються як індикатори. Наприклад, продуктивність праці, ефективність – усе це певні функції від часу, і в чинність цього ми розуміємо час як якийсь вимірвальний інструмент, але надзвичайно надійний, який в остаточному підсумку вирішує усе» [11].

Виходячи з наведених постулатів час є лише динамічною складовою інвестиційних процесів, і для повного визначення його ролі більш уживаними сферами є теорія економічної динаміки (для дослідження економічного розвитку) або швидкість речовинного обміну, виражена в найпростішій об'єктивізації часу.

Але, на нашу думку, час у динаміці інвестиційних процесів слід розглядати як ресурс, який можна виразити не тільки в тимчасових константах (день, місяць, рік), але і в іншому цифровому еквіваленті. Тобто, проводячи аналогію з теорією відносності Ейнштейна, є можливість «прив'язати» час до іншої одиниці виміру – до грошей або умовних одиниць. Аналогічним чином на певному етапі в економічній теорії з'явилося поняття часу як особливого ресурсу. В інструментальному плані це означає, що час із пасивного параметра перетворюється на активну економічну змінну. Як зазначав Є. Балацький: «...час як ресурс став не просто включатися в аналітичну схему, але і служити своєрідною ресурсною основою всієї теорії» [12].

Таким чином, можна зробити висновок: вислів «час – це гроші» через розуміння ідеї капіталізації часу шляхом дисконтування є не формальним, а фактичним утіленням монетизації часу. Отже, при визначенні ступеня впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність підприємств в обов'язковому порядку необхідно враховувати час як інвестиційний ресурс, нарівні з іншими реальними інвестиціями.

Узагальнюючи матеріали дослідження, що було проведено в рамках цієї статті, можна формалізувати модель впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність виробничих структур у часі. Схематично цю модель наведено на рис. 2.

Висновок. Будучи основним гарантом розвитку і конкурентоспроможності суб'єкта господарської діяльності, інвестиційна діяльність водночас випробовує уразливість із боку економічного, політичного та соціального середовища існування, що змушує враховувати вплив відповідних інституціональних факторів. Відсутність науково-практичного підходу до реалізації інвестиційних проектів в умовах складної і багаторівневої взаємодії різних інституціональних факторів може привести до деформації очікуваних результатів, аж до одержання прямих збитків, і неповноцінного використання потенціалу, закладеного в інвестиціях.

Виходячи із усього вищевикладеного випливає висновок, що успіх у реалізації інвестиційних проектів з'єднаний з необхідністю всеосяжного детального обліку можливого впливу з боку формальних і неформальних інституціональних факторів в умовах складної багаторівневої взаємодії всіх суб'єктів і об'єктів інвестиційної діяльності. Отже, виникає необхідність використання науково-методичного підходу до дослідження ступеня впливу інституціональних факторів при розробці і реалізації інвестиційних проектів протягом певного відрізка часу, що повною мірою може бути відображено під час формалізації моделі впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність підприємства або групи підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шинкевич М. В. Методология институционализации устойчивого инновационного развития хозяйственных систем: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Казань, 2011. 40 с.
2. Кибернетическая теория принятия решений Дж. Стайн-нбрунера. URL: <http://grandazer.blog.ru/86330195.html>
3. Касавин И. Т. Энциклопедия эпистемологии и философии науки. М. : «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2009. 1248 с.
4. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контракция. СПб. : Лениздат, 1996. 702 с.
5. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем. М. : Наука, 2004. 240 с.
6. Фактор // Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фактор>
7. Купчак В. Р. Державна політика розвитку економіки регіону в системі проектного управління інвестиціями. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4219>
8. Язлюк Б. О. Модернізація економіки регіонів та подолання асиметрії територіального розвитку: науково-практичний аспект : монографія. Херсон : Грінь Д. С., 2013. 362 с.
9. Питерская Л. Ю. Инвестиционная деятельность в аграрном секторе экономики: теория, практика, направления совершенствования : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05. Ставрополь, 2006. 457 с.
10. Дуглас Норт. Функционирование экономики во времени. Нобелевская лекция (9 декабря 1993 года). URL: http://magazines.russ.ru/oz/2004/6/2004_6_12.html
11. Александр Секацкий. Время и его роль в современной экономике. Открытая лекция (23 сентября 2010 года). URL: <http://www.contextfound.org/events/y2010/m9/n48>

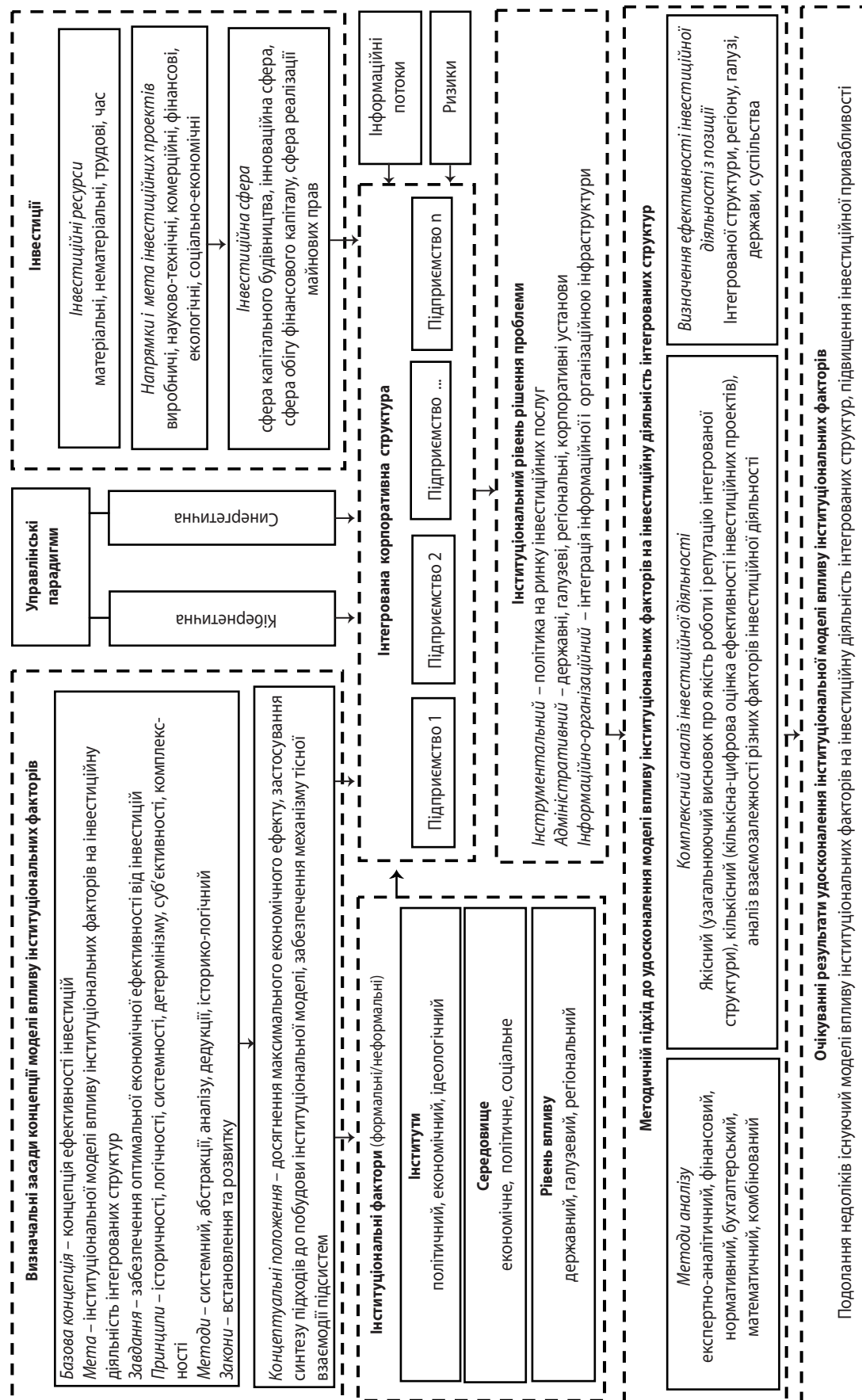

Рис. 2. Формалізація моделі впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність підприємства або групи підприємств

Джерело: сформовано автором

12. Балацкий Е. В. Эволюция понятия времени в экономической науке. URL: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/177289>

REFERENCES

"Aleksandr Sekatskiy. Vremya i yego rol v sovremennoy ekonomike. Otkrytaya lektsiya (23 sentyabrya 2010 goda)" [Alexander Sekatsky. Time and its role in the modern economy. Open lecture (September 23, 2010)]. <http://www.contextfound.org/events/y2010/m9/n48>

Balatskiy, Ye. V. "Evolutsiya ponyatiya vremeni v ekonomicheskoy nauke" [The evolution of the concept of time in economics]. <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/177289>

"Duglas Nort. Funktsionirovaniye ekonomiki vo vremeni. Nobelevskaya lektsiya (9 dekabrya 1993 goda)" [Douglas North. The functioning of the economy in time. Nobel Lecture (December 9, 1993)]. http://magazines.russ.ru/oz/2004/6/2004_6_12.html

"Faktor" [Factor]. Vikipediia - vilna entsyklopediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фактор>

"Kiberneticheskaya teoriya prinyatiya resheniy Dzh. Staynbrunera" [Cybernetic decision-making theory J. Steinbruner]. <http://grandazer.blog.ru/86330195.html>

Kasavin, I. T. *Entsiklopediya epistemologii i filosofii nauki* [Encyclopedia of epistemology and philosophy of science]. Moscow: «Kanon+»; ROOI «Reabilitatsiya», 2009.

Kleyner, G. B. *Evolutsiya institutsionalnykh sistem* [The evolution of institutional systems]. Moscow: Nauka, 2004.

Kupchak, V. R. "Derzhavna polityka rozvytku ekonomiky rehionu v systemi proektnoho upravlinnia investytsiyami" [State policy of regional economy development in the system of project management of investments]. *Efektyvna ekonomika*. 2013. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4219>

Piterskaya, L. Yu. "Investitsionnaya deyatelnost v agrarnom sektore ekonomiki: teoriya, praktika, napravleniya sovershenstvovaniya" [Investment activity in the agrarian sector of the economy: theory, practice, areas of improvement]: *dis. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.05*, 2006.

Shinkevich, M. V. "Metodologiya institutsionalizatsii ustoychivogo innovatsionnogo razvitiya khozyaystvennykh sistem" [Methodology of institutionalization of sustainable innovation development of business systems]: *avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2011.

Uilyamson, O. I. *Ekonomicheskiye instituty kapitalizma. Firmy, rynki, «otnoshencheskaya» kontraktatsiya* [The economic institutions of capitalism. Firms, markets, "relational" contracting]. St. Petersburg: Lenizdat, 1996.

Yazliuk, B. O. *Modernizatsiia ekonomiky rehioniv ta podolannya asymetrii terytorialnoho rozvytku: naukovo-praktychnyi aspekt* [Modernization of the economy of the regions and overcoming the asymmetry of the territorial development: the scientific and practical aspect]. Kherson: Hrin D. S., 2013.